

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK III.

ČÍSLO 8.

Belo Letz:

NÁZVOSLOVIE A FRAZEOLÓGIA ŠTÚROVEJ NAUKY REČI SLOVENSKEJ.

V kultúrnych jazykoch vedecké názvoslovie vyznačuje sa ustálenosťou. V základoch sa nemení, je automatizované a len v detailoch dopúšťa osobitosť, i to len s výhradou zamieňať synonymá.

No vo vedeckom slohu vidno okrem termínov i složku pohyblivejšiu a ňou je frazeológia. Nepochybne, aj odborná reč podlieha do istej miery stálosti a pravidelnosti a tieto vlastnosti jej neškodí, ba naopak, obľahčujú a zjednodušujú spôsob vyjadrenia. Známe a opakované zvraty, ktorými sa vystihuje myšlienková súvislosť, pokladajú sa za účelnejšie pre vedeckú reč, lebo poukazujú na obsah a nezdôrazňujú rečovú a slohovú stránku. Ale autor jednako i pri podobných tendenciách môže tu uplatniť svoj štýl. A tak o tej istej veci vzniká dielo frazeologicky jednoduché, hutné, ba niekedy až skratkové a naopak jazykovo složité, ťažké, rozvlačné a pod. Niektoré prepína požiadavku rečovej ekonomie, iný zasa metodicky komplikuje a obidve tieto výstrednosti môžu viesť k nejasnosti obsahu diela.

Keď tieto podmienky odbornej reči vôbec zúžime len na gramatiku, a to špeciálne slovenskú, možno tvrdiť, že slovenské gramatické názvoslovie je ešte i teraz ďaleko od ideálu ustálenosti. V úvahe Niečo o našich gramatických názvoch (Slov. reč II, č. 2—3, str. 61. a n.) porovnali sme na dôkaz tejto skutočnosti gramatiku Czamblovu a Damborského ako dôležité medzníky vo vývine náukovej reči u nás. I zistila sa rozličnosť termínov v toľkých kategoriách, že sa treba zamyslieť nad zanedbávaním kontinuity v takom blízkom časovom odstupe.

Istá vec, ani názvoslovie nemá ustrnúť, ale sa vyvíjať a zdokonaľovať. Teoretické výdobytky náukové potrebujú nové názvy

zvraty a ak starší termín je nevhodný, musí sa nahradiť lepším a výraznejším, lebo vari nikde nie je priliehavosť a výraznosť rečová takým osožným predpokladom ako v odbornej reči. No kde by sa prišlo, keby každá vedecká generácia tvorila priechodné názvy a zanedbala svoje dedičstvo? Prirodzená kontinuita musí sa rešpektovať. Pravda, stáva sa, že nová gramatická škola vybuduje úplne odchodný smer od staršej a spôsobí ozaistnú revolúciu i v terminológii a vo frazeológii, ale ide tu často o zjavy priechodné a príúzke trvaním.

Slovenská jazykoveda mala by sa opierať, kde len možno, o princíp vývinový, hoci tak, bohužiaľ, nebolo. Generácia štúrovská, priznajme, v jazykovej otázke bola nedôsledná a nejednotná. Odklonila sa od svojho koreňa, ktorý vidno v jazykových a v gramatických snahách veľkého desaťročia Štúrovho a vplyvom slovenčine nežičlivých tendencií neraz stratila prvotný cieľ svojho konania.

Tieto okolnosti mali zlé následky pre ustálenie gramatickej terminológie a frazeológie, s ktorými dôležitými složkami robily sa pokusy, hoci bolo by bývalo lepšie nadviazať na Štúra, ktorý znamená základ v tomto smere.

Keď hlboké rozhodnutie r. 1843 povýšilo strednú slovenčinu na spisovný jazyk, táto zmena vyvolala pre vodcu nášho duchovného života starosť: uzakoniť a usmerňovať vývin novej slovenčiny na podklade náukovom. Preto Ľudovít Štúr vydal r. 1846 v Prešporku *Nauka reči slovenskej*, kde po prvý raz vyložil „aká je reč a jakými zákonami sa ona v sklade svojom rjadí“ (str. 11). Štúr vystavil tu budovu gramatiky slovenskej, ku ktorej materiál posberoval sám. Jeho úloha bola priekopnícka a rozumie sa ťažká. Veď ako prvý ozaistne slovenský gramatikár jedinú oporu mal iba vo vlastnej svojej súdnosti, kritičnosti a vo vŕúcnom pomere k svojej povinnosti: stvorit sústavu náukovú pre reč, ktorej bol otcom.

Okrem prekážok obsahových a metodických musel Štúr prekonať v svojej gramatike najmä ťažkosti jazykové. Veď jeho dielo je prvá odborná kniha vydaná po slovensky, a keďže medzi novou literárnou rečou, vlastne ľudovou rečou ešte pred pár rokmi a odborným jazykom bol veľký rozdiel, lebo kým hovorová reč vyznačuje sa konkrétami a vedecká abstraktami, musel Štúr postupovať podľa spôsobu iných tvorcov terminológie pred ním, na pr. v Čechách: preberať výrazy z ľudovej reči, z ostatných slovanských jazykov a napokon i tvorit slová sám.

V poslednom čase bolo počut mienku že medzi slovenčinou a češtinou niet takmer rozdielu vo vyššej — špeciálne vedeckej —

reči. Táto okolnosť vznikla vraj tak, že štúrovci nesnažili sa stvoriť odbornú reč z prvkov novej slovenčiny, lež prosto ju prevzali a iba prispôsobili. Táto mienka zdá sa byť pravdivá len v svojej prvej polovici: medzi odbornou češtinou a slovenčinou je menej rozdielov v porovnaní so slovníkom nášho krásneho písomníctva. Ale to ešte neznamená, že by na pr. Štúr nebol pomyšľal v svojej Nauke na svoju reč duchovného života. Pravda, kde nevystačil s fondom nového spisovného jazyka, alebo utvoriť názov bolo nad jeho sily, celkom správne načrel do hotového názvoslovía blízkej češtiny. Najmä vo frazeológii snažil sa uplatniť slová stredoslovenské podobne ako neskôr Czambel.

Keď porovnávame reč Štúrovej Nauky s názvami a s vyslovovacími prostriedkami terajších našich gramatík, ľahko by sme všetičo odsúdili alebo vyhlásili za nesprávne, keby sme neuvážili, že je už temer sto rokov od jej vydania. Tento časový odstup, teda historický zreteľ, musíme mať stále v povedomí pri jej rečovom hodnotení. Nejednen jeho názov gramatického pochopu alebo spôsob frazeologický je už prekonaný a zabudnutý a užívame zaň celkom iné slová a zvraty, no jednako treba uznať, že ak sa vhlíbime do začiatočného štádia našej jazykovedy, Štúr sa nám javí vo veľa prípadoch ako umný priekopník skúmania slovenčiny, hoci s ním neraz ťažko súhlasiť.

Jazykový materiál Nauky reči slovenskej rozdeliť možno podľa spomenutých kritérií na dve hlavné skupiny, a to: 1. na vlastnú terminológiu a 2. na gramatickú frazeológiu. Porovnaním týchto složíek s terajším úzom sa zbadá ažďa jasne, v čom bol Štúr už pred toľkými desaťročiami pred terajším stavom a kde novší úzus znamená istý pokrok.

1. Štúrove názvy gramatické.

a. V úvode Nauky, rozličnorečja VII = nárečia; forma = tvar, podoba; gramatika X; stroj a riad reči XI = ústrojnosť, štruktúra; silabi = slabiky 8; zvuki 8 = hlásky; pohlavja 8 = rod.

b. V I. diele, kde ide 1. „o sklad a puovodnú určitosť slova“, hovorí sa: I. o hláskach, II. o článkoch a tvorení reči a III. o určitosti slov.

V úvode: článki 12 = vo význame slabiky; slová hmoti 12 = konkréta; pomisli 12 = abstraktá.

I. O hláskach: príduch 13 = asi dôraz, akcent; pou-samo-hláski 15 = polosamohlásky; hlasi 14 = hlásky; plnoústne spoluhlásky

ž, č, dž; jazikovje spoluhláski 15 = (l, r, n, ň, t, ě, d, dz, s, z, c); pernje 15 = perné (retné); prjehodné hláski 15 = spoluhlásky, ktoré sa môžu zmäčkováť (h > z, ž, ch > s, š, k > c, š, g > dz, d, dž); prskavkujeť 16; tenkje i = úzke 16; samohláska hrubá 17 — široká (a, o, u); hrubje spoluhláski 19 = tvrdé; strednje 19 = obojetné; temnje a hlasnje 19 = znelé a neznelé; obojakje 19 = medzi temnými a hlasnými.

II. „O článkoch a tvorení reči,“ t. j. o kmeňosloví: peň 20 = kmeň (azda preto, že v slovenčine strom má: koreň, peň a korunu); korene všemennje 21 = radices pronominales; všemena 21 = zámena; samostatnje mená 21 = podstatné mená; zbačenja 21 = význam; tvoríje priveski = kmeňotvorné prípony; gramatika báda 24 = historická; vikrikňiki 28 = citoslovcia; predložka 31 = predpona; nijakje pohlavje 32 = stredný rod (na pr. i v poľštine je tak); množní počet 32, nikdy množné číslo; premenčivje samohláski 35 = hlásky, ktoré sa stupňujú (na pr. vez-voz; styd-stud ap.); určujúca priveska 46 = jo, ja, je v tvaroch určitých; zrovnávajúce zvetšnja 50 = komparatív; príponki 55 = prípony (od toho: príponkovje); uchilenja 55 = odchýlka, výnimka; vsađená spoluhláska 56 = vsutá; menoslovja = pričastie minulé I.; predkladka 66 = z v tvare čuam; častotlivost 67 = iteratívnot; prímet 67 = prísudok (praedicat); podstavník 68 = podmet; zbeh samohlások 68 = hiat; namerenost činnosti 71 = smer, cieľ činnosti; slovesá inam namerenje = činné slovesá, aktíva; slovesá odinul namerenje = trpné slovesá, pasíva; slovesá k sebe namerenje = zvrtné, reflexívne slovesá; slovesá vzájomnje 71 = reciproca; spusob ukazujúci 71 = oznamujúci, indikatív; spusob spojujúci = modus conjunctivus 71; spusob žiadajúci 71 = modus optativus; spusob víminkovi 71 = modus conditionalis; predošlost 72 = minulosť; slovesá naseba ohraničnje 72 = podmetné; inam namerenje = predmetné; známka 75 = znak, značka; minulosť oddjaľenejšja, dovršenejšja 79 = čas predminulý; počet jednotliví 80 = jednotné číslo; nedominulí čas 81 = imperfektum; všemeno osobnuo 81 = osobné zámeno; neurčití 81 = neurčitok, infinitív; prestupnje menoslovja 84 = prjehodník prítomný; slovesá začínavje 85 = počínacie; slová počtovje, počti 87 = číslovky; základnje počti 87; jednorki 89 = jednotky; počti rovnoďesjatkové 89 = desiatky (dvadsať, tridsať atď.); počti rad viznamenávajúce 89 = radové; počet porjadkoví = radová číslovka 90; počti rozmanitosť v jednote vislovujúce 90 = rozčleňovacie; počti zmnoženje isteje kolkosti alebo znásobeňja viznačujúce 91 = číslovky násobné; zlomenje počti, úlomki. (zlomki) 92 = zlomky; nerozlučnje predložky 94 = predpony; čiastočka 95 = častica; počtovje

príslovky 96 — príslovky číslovkové; slová všeobecnejšie 113 — obecné slová zvláštne; jednotlivé 113 — vlastné; nominatív (menuvateľní), genitív (roditeľní), datív (dávateľní), akuzatív (viňiteľní), vokatív (volateľní), lokál (miestní), inštrumentál (nástrojní) 114; rovný pád 115 = priamy; nakrivený pád 115 = nepriamy; ohladnuo zvetšujúca 121 = stupňovanie; bezohladnuo zvetšujúca 121 = augmentivnosť; potužení stupeň 121 — na pr. nanajvyšší; osobne všemeno 124 = nielen pre osobné, ale i zvrátne zámená (seba, sa); pitacie všemeno 124 = opytovacie; vzťahovacie = vzťažné; úhrnkovje všemeno 124 = každý, nik; čas okamžiti 130; trváci 130; menoslovja prostuo slovesnuo 131 = prítomnosť minulé činné I.; príslovky miestnosti 131 = miesta; spojky prikladajúce 132 = slučovacie; pripúšťajúce 132 = pripustkové; prajúce 132 = keby, kebylen; víminkovje 132 = podmienkové; príčinu vpletajúce 132 = príčinné; rozstavujúce 132 = či-či, ani-ani; proti stavujúce 132 = odporovacie; zavražujúce 132 = výsledkové.

c. V II. diele hovorí sa „o prjemenčivosti slov.“ čo znamená ohýbanie slov: prjemenčivosť 132 = schopnosť ohýbania; obraz 133 = vzor; priveska 139 = koncovka; skloňujúca sloves 169 = časovanie; čas minulí ňeuplne 169 = minulý čas; úplne minulí 169 = predminulý; žadajúci spôsob 170 = podmieňovací; zapjeracia príslovka 173 = záporná; pjata forma 183 = piata trieda slovesná.

d. V III. diele hovorí sa o „spojne“, čo znamená väzba: staňa slov 191 = postavenie, väzba: vípoveď 191 = vo smysle vety i výrazu; zapjeracie vípoveče = záporné výrazy.

Názvoslovie Štúrovo v Nauke má s dnešného stanoviska rozličné chyby, ale i prednosti.

Najhlavnejšie nedostatky sú:

Štúrova terminológia je pochopiteľne oveľa chudobnejšia ako dnešná. Niet v nej často ani názvov pre základné kategórie. Tak na pr.: skloňovanie je uňho i časovanie, predložka je i predpona, osobné zámeno označuje i zvrátne a pod.

Inokedy Štúrov termín je vlastne výraz perifrastický a preto musel sa nahradíť jednoduchejším. Na pr. u čísloviek sú výrazy ako: počti rad viznamenávajúce, počti rozmanitosť v jednote vislovujúce, počti zmnoženja istej kolkosti alebo znásobenja viznačujúce atď. Podobne u sloves: slovesá inam namerenje, slovesá odinúl namerenje, slovesá k sebe namerenje, slovesá naseba ohraničenje a pod.

Prednosti sú:

Naopak, niektoré Štúrove názvy treba pokladať za vhodnejšie pre slovenčinu, než sú teraz. Sú alebo výraznejšie, alebo ich pýta

naša jazyková správnosť. Na pr.: gramatika, perné spoluhlásky, nijaký rod (pohlavie), pomisli, bádavá gramatika a pod.

A veru, zišlo by sa zaviesť i niektoré názvy, ktoré sa teraz neužívajú: priechnodné hlásky, prskavé ř, priemenčivé samohlásky, úhrnkové zámeno a pod.

2. Gramatická frazeologia Štúrova.

V spôsobe vyslovovania myšlienok je v Štúrovej Nauke tiež veľa osobitného, hoci neraz i málo odborného, a teda negramatického. V nedostatku ustáleného výrazu autor uchýľuje sa k slovám, ktoré by sme mohli zaznávať v dnešnej frazeológii; no zas vidno tu často i svieže bohatstvo našej reči.

Z hlavných podôb, ktoré môžu prísť do úvahy, vezmeme si aspoň podstatné mená, adjektíva a slovesá, a to vo väzbách odchodných od terajšieho odborného jazyka, alebo iba v podobných.

1. Podstatné mená.

povstaňja = vznik, na pr. povstaňja reči 4; nárečnosť = schopnosť mať nárečia na pr. nárečnosť reči 6; tvorivo = činiteľ, ktorým sa niečo tvorí: tvorivo slov 12; víznamnosť = význam: významnosť slov 12; vímiselki = výmysly: a že sú len učeních vímiselki 21; isteňja = tvrdenie: aňi jedno aňi druhuo isteňja ňje je pravdivuo 21; obrat = zmena, odtieň: obrat víznamu 60; prjetrasaňja = preberanie, vysvetľovanie ap.: pri prjetrasaňi tejto formi 66; dlhost = dĺžka: dlhost svoju zadržuje 68; ókrutki = nerovný, vykrúćavý spôsob: Na čo ces tjeto ókrutki chodiť 69; víbehi = asi nepravidelné možnosti vývinu: Reč má svoje víbehi a zábehi 70; prjetvori = zmeny, pretvorenia: ... a rozmanitje prjetvori na seba berú 71; oko = zreteľ: berje sa oko 71; ubehnútia = vyhnutie: pre ubehnútja dvojzmyselnosti 74; šlak = stopa: šlak svoj ostavuje 75; visloveňja = výslovnosť: možnosť visloveňja 76; zlatja = sliatie, asimilácia: zlatja hlások 103; sprava = prax: Stará sprava (praxis) k rozoznaňu pádou 115; nađužívaňja = časté užívanie: časom nadužívaním moc takíchto slov jednemu lebo druhjemu pohlavú sa osvojilo 115; hovorníci = ľudia, ktorí hovoria: ..., zvazok, v akom boli prví hovorníci s prírodou a so svetom 116; (skopenosť =) viacnosť = viac ako jeden: inšje že viacnosť a množstvo, balamutina = balamuta 152. To ti bola naozajsná balamutina bez misleňja 152; povínovatosť = musenosť: Keď sa nám ňje v zmisle držaňja, ale v zmisle povínovatosti uživa 197.

2. Prídavné mená.

(zhovorčiví = asi výrečný: žjaden ňje je tak zhovorčiví 5; ne-
pohnutliví = nebybný, nemeniteľný: nepohnutlivá stránka reči 11;
prjemenčiví = menlivý: prjemenčivá stránka reči 11; pretjah-
nutí = zdĺžený: priveska pretjahnutá 52; uzlovatí = tvoreňa slo-
vjes je uzlovatuo 54; vsaďení = vsutý, vložený: vsaďená spoluhlás-
ka 56; odseknutí = omedzený, istý čas trvajúci alebo razky do-
končený: význam trvaňa odseknutého (u dokonavých slovies) 59; ne-
príhodní = nevhodný: u... na konci je nepríhodnuo 61; častotliví =
opakovací: častotliví význam 63; prílepí = od prílepených samohlá-
sok 67; virazení = vyslovený, vyjadrený: činnosť slovesami vira-
zená 73; boční = vedľajší, bočný: bočníje okolnosti 76; okremní =
osobitný, zvláštny: okremnej forme nemajú 78; doložení = uvedený:
z doloženej príčiny 83; nadrečení = uvedený, spomenutý: Nárečja
naše zhusta uživa nadrečných menosloví 85; preinakšení = zme-
nený: ostatnja časťka (je) len málo preinakšená 89; ostareli = zasta-
relý: ostarelje všemená 93; vitreli = zaniklý: sposob vitrelejší a
pohubeňjší 100; donesení = prejatý: donesené slová 100; odchod-
ní = odlišný: odchodnje hláski 100; načjaraní = naznačený, načrt-
nutý: znački načjaranje 107; vinuťení = nútení: vinúťenje vislove-
ňja 109; pilňi = presný: pilňjemu poznačenú 117; pošli = skrslý,
vzniklý: e pošluo zo 120; rozrjeďení: slová samohláskami rozrje-
ďenje 138; viložení = vysvetlený: viložení sposob 159; zmeťení =
zmätený, nejasný: vípoveďe zmeťenje 201.

3. Slovesá.

virazit = vystihnúť: jadrňe tak ako cítime ako mislíme vi-
sloví a virazit 8; vychodit = končiť sa, doznievať: slovo vychodí 33;
pristávat = pripínať: pristávat ku koreňu 48; vipadat = odsúvať
sa: spoluhláska zo pňa vipadá 48; zbehnúť sa = stretnúť: hláski
sa zbehnú 48; zdvojnásobnit sa = zdvojiť sa: u sa zdvojnásob-
ňuje 49; prechodit = meniť sa: hláski prechodja 52; vtekat = splý-
vať: hláska vteká 52; vivjest = vysvetliť: vivedjeme obširnejšie 57;
predhadzovat = predkladať, predrážat: e sa predhadzuje 58; vi-
strkovat = odsúvať sa: hláska sa vystrkuje 61; vihodit = odsúvať:
hlásku vihadzuje 63; pretahovat = prechádzať: zdĺžeňja sa na ko-
rennú slabiku pretahuje 64; rozpúšťat: a na ja sa rozpúšťa 64;
podopjerat = potvrdzovať: podopjera domňeňja 65; visvitat =
vyplývať: ako to i zo Staroslovenčini i z terajšej Ruštini a Poľštini

visitá 65; vsjaknúť: vsjakne do spoluhlások 65; vihovárať = vyslovovať: na mekkí spôsob vihovárať 66; zadržovať = uchovávať: dĺžosť svoju zadržuje 68; kapať = zanikať, zmiznúť: príčina mekkosti kape 68; priplichť sa – v sa priplichť 70; zaňeprázdnuvať sa = zaoberať sa: zaňeprázdňovali sme sa 71; predhodiť: predložka sa predhodí 73; ostavovať = zanechávať: šlak svoj ostavuje 75; viznamenávať = znamenať, označovať 75; vistavať = odpadať: známka i von vistáva 75; preskacovať = prechádzať: slovesá preskacujú 75; prezrieť = poďívať sa, skúmať: Tohto tvo-reňa prezreme 76; prevládať = prekonať: prevládať ťažkosť 79; zrovnávať = shodovať sa: Jeden sa zrovnáva s prítomníkom 79; schvacovať = prijať: schvacovať dĺžku 84; vhadzovať sa = vsúvať sa, vkladať: i sa vhadzuje 90; visieť: závisieť od niečoho: slová od seba visia 92; zlieva: v jeden pochop sa zlievajú 94; vidávať: uznávať, pokladať: predložky za prostje vidávame 95; kňísať sa = kloniť sa: Čo je nieisto, to sa na dvojakú stranu kňíše 96; vihladávať sa – treba: K tomu ale sa vihladáva 99; nenadžabí = nenatrafí, nenajde: slovo na pravú cestu nenadžabí 100; víst = prestať, zaniknúť: reč z hovoreňa víde 100; záležať = pozostávať, skladať sa: z jednej silabi záležja 101; vítekať = vyplývať: víteka zákon 102; vijaviť sa = ukázať sa: t. j. hlasom ako k sebe náležjace sa vijavili 102; vipúšťať sa = vyslovovať, artikulovať: čo opravdivo k sebe patrí sa tak aj von vipúšťa 102; zastavúvať sa = zakladať sa: silaba sa na samohláske zastavuje 102; potrhnuť sa = viazať, pripojovať, priblížiť: spoluhláska k nasledujúcej samohláske sa potrhne 203; zhíknúť = vzniknú skupiny samohlások: hlasi sa zhíknú 103; robiť = tvoriť: jedno slovo robja 107; neznášať sa = nezhodovať sa = pre hore viššie viloženje príčini sa ňeznáša 108; vistaviť = ustáliť, určiť: muožeme teraz ích značnja vistaviť 111; zamoriť sa = vnoriť sa: No kdože sa do prvotného názoru zamorí 116; rozhodiť = odpadnúť: spoluhláska povistávala 120; poodfrkovať = vysuť sa: o poodfrkalo 135; prebjehať = prejsť: do piatej formi prebjeha 183; prirovnať sa = shodovať sa: v takomto páde druhjemu sa v počte a v pohlaví prirovnať muože 192; tjahnuť = viazať: pád za sebou tjahne 204.

Pri výbere frazeologickom Štúrovho diela možno rozoznať aj u hlavných kategórií niektoré spoločné vlastnosti. Zahrňujú doklady, ktoré sú podobou odchodné od rovnoznačných spôsobov terajšej gramatickej reči a tohože tvaru, no iného významu. Niekedy im koncovka slova alebo jeho predpoga zdá sa byť kritériom výrazovej osobi-

tosti, kým vlastný kmeň ostal až podnes, rozumie sa, s inou formou modifikáciou.

Ale jednako badať istú ťažkosť u substantív, kde medzník funkcie názvoslovnej a frazeologickej je neraz kolísavý-subjektívny; čo znamená, že to alebo ono podstatné meno môže sa ponímať ako termín alebo zvrät.

Prvky ľudovej reči zo Štúra, teda u kolisky literárnej slovenčiny, boli vlastne základom spisovnej reči samej. Preto mýlne by bolo posudzovať hojné ich uplatnenie s dnešného stanoviska. Nie je chyba s hľadiska historického, že najmä frazeologický fond Nauky je blízky hovorovej reči, i keď vznikalo tak skôr emociálne zafarbenie do myšlienkového vyslovenia alebo neurčitost a mnohovýraznosť termínov. Dielo Štúrovo si zaslúžilo, aby bolo výdatným žriedlom pre slovenský jazykospyt. Ak sa tak nestalo a naše gramatické názvoslovie a frazeologia mali iný vývin, je to omyl, ktorý treba naprávať tak, že kde je osožné, načrieme pre poučenie i do Nauky Štúrovej a do staršej slovenskej terminologie.

Justus:

ŽELEZNIČNÝ SLOVNÍK.

Po prevrate prešli do čsl. správy bývalé uhorské železnice na Slovensku, obsadené personálom, ktorý poznal len maďarské odborné termíny. Zmenené pomery vyžadovaly, aby sa úradníctvo všetkých rezortov železničnej služby i rečove prispôbilo novému režimu, t. j. aby si slovenčinu osvojilo nielen v bežnom konverzačnom smysle, ale i čo sa týka správnej železničnej terminologie. Chyba bola len v tom, že sme nemali železničných príručiek v slovenskej reči. Pre tento nedostatok ľahko sa mohlo stať, že by sa bola stroskotala prípadne i dobrá snaha prevzatých železničiarov, keby ing. Ivan Viest nebol hneď umožnil objemným slovníkom¹ prekonať počiatočné ťažkosti.

Viestov železničný slovník oboznamuje slovenských železničiarov predovšetkým s technickými názvami, týkajúcimi sa železničnej služby a povolania, a potom i so značnejšou zásobou takých slov, ktoré síce nie sú úzko späté so železničiarstvom, ale po prevrate predsa len boli potrebné pre každého železničiara v jeho mimoslužobných vzťahoch.

¹ Maďarsko-nemecko-slovenský železničný slovník. Turčiansky Sv. Martin 1919. Strán 788.

K dobru slovníka treba pripísať, že si všima všetkých odvetví technickej vedy, s ktorými príde do styku železničiarstvo, zasahuje naozaj viac-menej do celej oblasti technického poznania. Toto dáva slovníku ráz všeobecného technického slovníka v malom. Že je v tomto poňatí i prvým slovenským terminologickým slovníkom pre technické vedy, netreba azda zvlášť pripomínať.

Úloha, na ktorú sa podujal ing. Viest v nekonsolidovaných pomeroch hneď po prevrate, bola i veľká i ťažká. Vtedajšia slovníková literatúra neposkytovala mu skoro nijakých prameňov a pomôcok, a preto odkázaný bol hlavne na svoje vlastné rečové znalosti, na svoj vlastný rečový dôvtip bez náležitých domácich vzorov. Toto máva vždy nevýhodu, že ľahko môžu vzniknúť omyly a nedopatrenia na škodu diela.

Pri objektívnom posudzovaní slovníka musíme mať ohľad na naše poprevratové časy a na všetky hromadné ťažkosti, čo sa stávaly do cesty prvému autoritatívnemu ustáľovaniu slovenskej technickej terminologie.

Rozvoj slovenčiny od tých čias, čo bol slovník zostavený, je veľký tak do šírky ako i do hĺbky. Dnes už hľadáme všeci s jednotného a spoločného stanoviska na slovenčinu, dnes už máme smernice, ktoré nám presne označujú, čoho sa máme pridržať, ak chceme úspešne zasahovať do obohacovania a zdokonaľovania slovenčiny i v slovníku. Predtým sme toho nemali a preto naše rečové záujmy podrobovaly sa často náhľadom náhodilých jednotlivcov, medzi ktorými boli aj takí, čo tendenčne vnášali do našej reči chaos.

Viestov slovník ako prvý pokus svojho druhu má i svoje chyby, nedostatky a trhliny, ale to nezmenšuje jeho kultúrny a slovníkársky význam. Čo je v ňom chybné, pripísať treba už spomenutým poprevratovým pomerom a vtedajším rečovým neujasnenostiam. Potom neslobodno zabúdať ani na to, že slovník venovaný bol súrnym denným potrebám, takže jeho vedeckú hodnotu a úroveň posudzovať musíme so zreteľom na zostaviteľov úmysel, ktorý dával Viestovi pri rýchlej práci istú voľnosť pokusnícku a svádzal i k napodobovaniu neslovenských vzorov.

Obsiahle dielo nemožno posúdiť v jednotlivých podrobnostiach v rámci časopiseckého článku s vymedzeným rozsahom. Poukážem tu teda len na niektoré rečové chyby rozličného druhu, aby sa aspoň trochu videlo, ako je spracovaný slovník. Hľa, aspoň niekoľko príkladov:

Ágy-lúžko. — Má byť *ložko*, keďže v slovenčine proti české-

mu *ú* je obyčajne *ó* (kúň-kôň), niekedy *o* (lúno-lono), ale nikdy *u*. Preto proti č. *lúžko* musí byť u nás *lôžko*.

Ablak-oblok, okno. — Slovník zachodí so slovom *oblok* veľmi macošsky, ako by ani naše nebolo. Skoro na dvoch stranách hovorí len o oknách. Všetko, čo súvisí s oknom, je „okenné“: okenný stĺp, okenný parkan, okenný plech atď., hoci ľudová reč na strednom Slovensku vôbec nepozná nič „okenného“, tvoriac si k tomu potrebné prídavné meno od obloka: *obločný stĺp, obločný parkan, obločný plech* atď. — Za mojich detských čias v mojom rodisku a široko-ďaleko po celom strednom Slovensku obloky boli otvory v múroch na stavbách a okná boli otvory na strechách. Nikto nikdy nepovedal, že má „okno“ na obytnej časti domu, alebo že sa díva z izby „cez okno“ na ulicu. — Otvory na strechách — azda so zreteľom na ich tvar, oku² podobný — volaly sa dôsledne oknami. Pravda, keď bol otvor na streche, i bez ohľadu na jeho tvar volal sa vždy oknom a nie oblokom. Tak sa i seno skladalo na pôjd cez okno. Podľa toho pri správnom rozlišovaní *oblok* nie je *okno*. Pravda, dnes už toľko zmätku je vnesené do našej rodnej reči, že mnohí ľudia neváhajú vylučovať zo slovenčiny *oblok*.

Ajtótámasz-podpora dvier. — Má byť *podpíerka* dvier.

Csalás-spreneverenie. — Má byť *podvod*.

Csavar-krútk. — Má byť *krútk* s krátkym *u*, ale lepšie je *skrútk*, hoci toto pôvodné slovo akosi veľmi ťažko sa vžíva namiesto slova *šraub*.

Enyv-klív. — Má byť *glej*, keďže aj odvodené slová poznáme len tieto: *glejáreň, glejiť, glejovať* (teda nie „klejáreň“ atď.). Porovnaj i v tomto ročníku poznámky na str. 79—80.

Fűtő-topič. — Fűtő nie je topič! Slovník nesprávne privlastňuje slovu topič taký význam, aký toto slovo nikdy nemalo a nemá ani dnes. Fűteni je kúriť a preto fűtő je kurič. — Slová topiť a topič významom svojím nekryjú sa s maďarskými slovami fűteni a fűtő. Sneh sa topí. Olovo a kovy vôbec topia. Mäsiari topia a vytápajú sadlo. Topiť predovšetkým značí kompaktné telesá pretvárať na tektuté. Potom má slovo topiť ešte aj iný význam: topia sa štence a mačence vo vode. I sysly sa topia v dierach, prípadne vytápajú sa z dier. — Topič je po maďarsky olvasztó, nie fűtő.

² Autor správne našiel etymologickú súvislosť okna s okom. Brückner v Slovníku etymologicznom języka polskiego (str. 377) poznačil o veci toto: *okno*... urobione od *oko* (jak *włókno*): w pierwotnym domie drewnianym okno w tramie wyciosane bardzo do oka podobne. *Redakcia.*

Fűtőház-výtopňa, topiareně. — Fűtőház je *výhrevňa*. Krásne hospodárenie by to bolo, keby kuričia pri železničných podnikoch rušne topili. Topiť rušne, značí ničiť ich — ohňom alebo vodou.

Fűtőcsatorna-výhrevný kanál. — To je správne. Ale konsekvencia by žiadala „výtopný“ kanál? — Autor dobre urobil, že uzákonil termín *výhrevný*.

Fűtőkészülék-vytápací přístroj. — Prečo je kanál *výhrevný* a prístroj „vytápací“? I prístroj musí byť *výhrevný*.

Megtekintés-pozrenie. — Má byť *ohliadka*.

Nyomtatvány-tiskopis. — Má byť *tlačivo*. Pravda, dnes už nikto nepíše a nehovorí „tiskopis“. Slovo *tlačivo* sa chytro vžilo, lebo má oporu v slovách *tlačil, tlačiar, tlačiareň* (česky tisknouti, tiskař, tiskárna).

Őrszoba-strážna izba. — Má byť *strážnica*.

Tolmács-tlumočník. — Má byť *tlmočník* (k *tlmočiť*).

Űst-panev. — Má byť *paňva* (prídavné meno je *paňvový*).

Vételi szerződés-smluva. — Má byť *kúpna smluva*

Slovník zamieňa slová *železnica, dráha a trať*, čo je na škodu presnosti a terminologickej jednotnosti. — „Nabídka, zvonítka“ a týmto podobné iné slová mohli vystať už z prvého vydania.

Pri druhom opravenom a doplnenom vydaní odporúčalo by sa vynechať zo slovníka všetky slová, ktoré nemajú význam pre železničnú terminológiu. Všeobecných slovníkov máme už dosť a tak dnes už každé slovo, ktoré sa vymyká z tohto železnično-terminologického rámca, pokladať treba v tomto špeciálnom slovníku za zbytočné. Dnes po zdarnom prekonaní prvých ťažkostí mal by sa celý slovníkový materiál starostlivo precúdiť, skontrolovať a uceliť podľa presne stanovených slovníkárskych smerníc. Takýto železničný terminologický slovník konal by u nás veľmi dobrú službu až dotiaľ, kým by sme sa nezmohli na kompletný technický slovník, čo sa dá až potom uskutočniť, keď už budeme mať slovenskú techniku so slovenskými profesormi, lipnúcimi nielen po dobrej vede, ale aj po správnej slovenčine.

Veríme, že ing. I. Viest ako povelaný odborník vráti sa k svojmu slovníku, prepracuje a doplní ho. Dnes už by to nebolo také ťažké ako pred šesťnástimi rokmi. I jazykovedci ochotne by priskočili na pomoc.

Stále usiloval som sa v živote, aby reč moja, keď píšem, bola naozaj slovenská.

Jozef Škultéty.

MENOVITE — PODĽA MENA.

Pravidlá slovenského pravopisu (str. 187) za heslom *najmä* uvádzajú ako synonymné slová *menovite*, *hlavne*, ale už pri hesle *menovite* je znak rovnosti a za ním *najmä*, takže z takto zostavených hesiel nemožno vyčítať, či Pravidlá slk. pravopisu odsudzujú slovo „menovite“, ako to robí Tvrdý v 2. vydaní svojho Slovenského frazeologického slovníka, kde na str. 302 je len *najmä* bez synonym, ale už pri hesle „menovite“ (str. 271) za znakom rovnosti je *najmä*, čo si treba tak vysvetliť, že namiesto „menovite“ treba písať *najmä*. Taký je aj martinský úzus, uzákonený Jozefom Škultétym. V knihách, vydaných v Turč. Sv. Martine, darmo by ste hľadali príslovku „menovite“. U jednotlivcov s vysokou kultúrou jazykovou stretli sme sa s odporom k slovu „menovite“, ba jeden z nich, dr. M. Vančo, rád upozorňuje na to, že „menovite“ vo význame *najmä* je preklad z nemčiny, lebo v slovenčine *menovite* môže značiť iba *podľa mena*. Tieto okolnosti dostatočne presvedčujú o tom, že kultivovanej slovenčine je zrejmy odpor k príslovke „menovite“. Lingvistovi prichodí sa prizrieť problému predovšetkým so stanoviska historického, keďže staršie písané pamiatky, najmä slovníky, azda nám umožnia objasniť osudy slova „menovite“ v slovenčine.

Bernolák (Slovár 1354—1355) uvádza toto: *menowite*, *adv.* nominatim, nominaliter, de nomine, in specie: namentlich: név (névezet) szerént, nevezetesen: *Syn. z Ména. boh. gmenowite, zegména.* — Podľa Bernoláka slovenské *menovite* znamená predovšetkým to, čo latinské *nominatim*, maďarské *név szerint*, teda súdiac podľa významu, shoduje sa s rovnocennými domácimi výrazmi *podľa mena*, *menom*. Ostatné významy slova *menovite* sú druhotné.

H a d b a v n ý v rukopisnom Latinsko-slovenskom slovníku z roku 1763 pod heslom *nominatim* má takéto slovenské tlmočenie: *Nominatim, adv. Podlé ména, zegména, ménem, menowate.* Latinskú vetu „Appellare aliquem nominatim“ prekladá do slovenčiny takto: *Podlé ména někoho menowati.* Výraz „Nominatim appello, persequor“ je podľa neho: *Wymenužem. A ďalej pod heslom. persequor* uvádza: *Persequi nominatim: Podlé ména počitowati.* — Z toho vyplýva, že už dávno pred Bernolákom latinskému *nominatim* zodpovedalo v slovenčine *podľa mena*, *menom*, *menovite* (v origináli „menowate“). Tvar „zegména“ treba pokladať za bohemizmus, ktorý neprekvapuje r. 1763 na najzápadnejšom Slovensku.

Wagnerova Phraseologia z roku 1750 (str. 850) lat. nominatim prekladá do češtiny, hodne poprestýkanej slovenčinou, takto: gménowitě, ze gména, vlastně, ale vo vydání z roku 1822 (str. 955) v bernolákovskej slovenčine sú už oveľa presnejšie stanovené významy latinského nominatim: menowite, 2. Ménom aneb z Ménom, 3. Obzwlášně, osobitně, 4. Zgawně, zretedelně. — I z týchto dokladov vysvitá, že *nominatim* = *menovite*, t. j. podľa mena, menom.

Gebauer (Slovník staročeský 663) značenie príslovky *jmeno-vitě* v starej češtine stanovil takto: jmenovitě, *adu.* zejména, výslovně, namentlich. — Doklad z Husovej Postilly: Petr jmenován jest jmenowítie, svedčí o tom, že v starej češtine *jmenovitě* značilo *podľa mena*, *menom*. Tam cituje aj doklad z roku 1561: Neřest ta jmenowitě slowe nádhernost. Tu tiež *jmenovitě* = *podľa mena*. Jungmann (Slovník I, 631) cituje zo Žerotína z roku 1628: Žádaje, aby gste ge (ta psan) ráčili poručiti tomu, komuž náležj, gmenowitě Wincencowi Soldanowi a Janowi Pestolockému, kupcům, dodati. — I tu *jmenovitě* zachovalo si pôvodné svoje značenie. Jungmann uvádza aj výraz „Gmenowitě ustanowiti = ernennen“. — V poľštine dnes *mianowicie* značí *najmä*, ale Linde (Slovník języka polskiego III, 78) má takýto doklad z roku 1551: Pasterz nazywa owce swe mianowicie. I tu „mianowicie“ značí *podľa mena*.

Keď k týmto príkladom pripojíme, že za čias Bernolákových mala slovenčina prídavné meno *menovitý*, ktoré malo bohaté od-tienky významové (1. habens nomen, nomine praeditus, 2. certus, diserte, expressus, 3. amplus, honestus, 4. magnus, consideratione dignus, 5. celeber, clarus, porov. Slovár 1355), je jasná vec, že príslovka *menovite* nadobudla domovské právo v spisovnej slovenčine už dávno a že nemáme práva ju vytvárať z našej reči. Pravda, žiadalo by sa, aby sa uplatňovala v našej spisbe len v svojom pôvodnom značení, teda len vtedy, keď značí *podľa mena* alebo *menom*. Nesprávne by bolo, keby ňou chceli nahradzovať *najmä* a *hlavne*. Napokon významove sa s nimi nekryje. Veď na príklad vo vete „Boli prítomní všetci bratia, menovite Ján, Jozef a Mikuláš“ nemôžeme nahradiť príslovku *menovite* príslovkou *najmä* alebo *hlavne*. Na tomto príklade veľmi pekne vidieť pôvodný význam príslovky *menovite*.

Z dokladov zo slovenčiny, češtiny a poľštiny jasne vychodí, že pôvodný význam príslovky *menovite* bol *podľa mena* alebo *menom*. Majú teda pravdu tí milovníci slovenčiny, ktorí sa pridŕžajú jej pôvodného významu. Peter Tvrdý (v Slovníku latinsko-slovenskom 184) správne tlmočil *nominatim* výrazmi *menom*, *menovite*.

K ÚTOKOM NA SLOVENSKÚ REČ.

Keďže prispievam do Slovenskej reči, ktorá je mnohým „asimilátorom národov“ trňom v oku, pokladám si za povinnosť ozvať sa nie tak v záujme vlastnej prispievateľskej reputácie, ako skôr v záujme našej slovenskej pravdy a spravodlivosti v jazykovej otázke.

Kedykoľvek čítam podobné útoky, ako sú Vážneho v Bratislave (VII, 490—500), prefiltrované podané v Sl. deníku z 9. a 10. júna t. r.* a Peřínkove v Prúdoch (XVIII, 243—251 a 378—390), prídu mi na um slová ruského literárneho historika Pypina, ktoré bol napísal v svojej Istorii ruskoj literatury (I, 144): Panika, rozvírená pred niekoľkými desiatročiami zvláštnym druhom publicistov pre tak nazývaný maloruský separatizmus, pochádzala zďaleka nie vždy z najlepších pohnútok: bola to naopak pochopená idea o národnej jednote, kryjúca sa s byrokratickými predstavami o jednoformnosti. A ďalej: V čase pripojenia Maloruska nepomýšľali pokladať Malorusov za cudzie plemä, obracať ich na Veľkorusov; v nich videli národ blízky, najmä jednoverný a — povedzme, z politickej vypočitavosti — uznávali zo začiatku ich spoločenskú osobnosť.

Nedialo a nedeje sa navlas tak aj u nás? Nemá slovenský spisovný jazyk zabezpečené všetky práva v našej ústave? Hej, na papieri je všetko krásne, ale v skutočnosti to ťažko uznávajú. Chcú, aby sme sa rečove prispôbobi akejsi chimére, usilujú sa nivelizovať náš spisovný jazyk.

Prof. Weingartovi (Český jazyk v přítomnosti, str. 50—51) páčia sa snahy jednotlivých slovanských národov, ktoré chcú cibriť svoje spisovné jazyky, len nám zazlieva Slovenskú reč, lebo vraj jej purizmus sa sústreďuje na to, aby povytínal zo slovenčiny čo najviac slov a väzieb, shodných s češtinou.

Alebo v zborníku Pražského lingvistického krúžku (Spisovná čeština a jazyková kultura, str. 192—193) tvrdí autor stati, že každý spisovný jazyk vznikol prirodzene, vývinom, len slovenský bol umele utvorený podľa osobných a politických pomerov na Slovensku v 40. rokoch 19. storočia. Umelé jazyky sú: noviál, esperanto, volapük. Bolo ich treba najprv vymyslieť, keďže nemali živého podkladu. Ale spisovný jazyk slovenský? Dlho to síce trvalo, kým na Slovensku z rečového prúdu ľudového, ktorý široko sa roztekal „pod ľadom

* Tento článok napísal dr. Mihál v lete lanského roku pre Kultúru. Keďže ho redakcia Kultúry neuverejnila, vychodí teraz v Slovenskej reči.

spisovného jazyka (to sa vie — českého) a nepremenne vládol životom“, napredieralo sa po kuse do listín, do kníh toľko, že v 40. rokoch 19. storočia bolo už možné uzákoniť terajšiu spisovnú slovenčinu. Umelý jazyk takto vzniknúť predsa len nikdy nemôže! Naopak, umelým jazykom na Slovensku pre Slovákov bola latinčina, nemčina, maďarčina i — čeština, lebo „hovorená slovenčina pospolitá u nás češtinou zamenená nebola nikdy“. Teda autor citovanej stati sa trochu prenáhlil.

Ale veru ani český jazyk spisovný nie je taký prirodzený, ako by chcel prof. Weingart, lebo v tom istom spise (str. 100) hovorí R. Jakobson toto: Formování novočeského spisovného jazyku, plně vyhovujícího požadavkům moderní kultury, je tedy tvůrčím činem posledního půldruhého století. — Ostatne všetky spisovné jazyky sú umelé, rozdiel je len v tom, že sú medzi nimi chronologické rozdiely. A že mám pravdu, doložím ju citátom z toho samého spisu (str. 18) slovami prof. V. Mathesia: Je to spisovná řeč (t. j. spisovná čeština) trvání poměrně nedlouhého a vzniklá nikoli jako jinde vytříbením lokálního dialektu třídního, nýbrž tím, že ve funkci jazyka spisovného byl zaveden jazyk, vybudovaný zčásti na vzoru skoro zaniklého spisovného jazyku dob dřívějších, a proto v své archaistické morfologii vlastně umělý. Umělá byla i jeho zásoba slovní, pokud byla doplněna úmyslným tvořením podle vzorů cizích. — Pre nás veľmi poučné a dôležité. Ešte sa vrátime k tomuto náhľadu.

Opatrnejšie ako prof. Weingart píše už Oberpfalcer (Jazykozpyt, str. 39): Slováci se již r. 1031 dostali pod vládu maďarskou. Společný jazyk Čechů a Moravanů k nim těžko pronikal a byl od konce XVIII. stol. nahrazován lokálními dialekty. Od polovice minulého století se ujal samostatný spisovný jazyk slovenský, jehož základem je nářečí středoslovenské (na Turčansku, Liptovsku a Zvolensku). — To nahradzovanie nedialo sa len od konca 18. storočia, ale Slováci, píšuci po česky, vždy češtinu poslovenčovali, a to v hláskosloví, v tvarosloví aj v skladbe. A základom terajšieho spisovného jazyka slovenského nie je len nárečie Turca, Liptova a Zvolena, ale aj Gemera, Novohradu, Hontu, Tekova, časti Nitrianskej a Trenčianskej, slovom prevažnej väčšiny Slovenska. Pravda, stredoslovenské nárečia neuplatňujú sa plne v našom spisovnom jazyku, ako bolo za Štúra, musely v jednom-druhom ustúpiť nie tak východnému, ako skôr západnému Slovensku, ba vlastne ani tomu nie tak, ako hattalovským bohemizujúcim tendenciám.

Trocha čudné závery čítame v Spisovnej češtine (str. 192—193),

že „žádný spisovný jazyk se nekryje a nemůže krýti s určitým lokálním nářečím“, ale vraj „samo sebou se rozumí, že každý spisovný jazyk vzniká na určitém místním podklade...“ a ďalej: „jazyk, chceli býti spisovným, musí odvrhnouti příliš určité místní zabarvení... musí býti kompromisem a syntésou z nejrůznejších místních odchylek. V tom smyslu je spisovný jazyk český také spisovným jazykem Slováků, neboť Slováci až do poloviny XIX. století spolupracovali o jeho zdokonalení“, a vraj nejlepší teoretikovia spisovnej češtiny pred Dobrovským boli Slováci: Benedikti z Nedožier a P. Doležal.

Ako z citovaného vysvitá, spisovný jazyk český nie preto je spisovným jazykom Slovákov, že sa zriekol príliš miestneho zafarbenia (na pr. hlásky *ř*, úženia, prehlások atď.), ale preto, že Slováci robili na jeho zdokonaľovaní. To isté môžu povedať väčším právom ešte Maďari, lebo básnik, spisovateľ podľa Šáldu predsa len do „jakési nevelké míry“ tvorí jazyk, a Petőfi (rodom Petrovič), Madách a iní hodne povzniesli spisovný jazyk maďarský, kým Doležal a Benedikti len ustaľovali češtinu, ale ju netvorili. Keď niekoľko inteligentov Čechov píše po nemecky, z toho nesmieme vyvodit, že nemčina je spisovným jazykom Čechov.

My tvrdíme zas to, že spisovná čeština preto nemôže byť spisovným jazykom nás Slovákov, lebo sa nezriekla príliš určitého miestneho zafarbenia, ba zrieknuť sa ho ani nemohla a nemôže.

Ale počujme ešte, čo vraví Oberpfalcer (l. c. 26): Kde jde o jednotu národní a kulturní, mluví se o jazyce. Jazyk a dialekt jsou pojmy dosti relativní. V tomto smysle hovorí aj Mehringer v dielci *Indogermanische Sprachwissenschaft*. Oberpfalcer objasňuje potom svoju tézu tým, že aj holandčinu pokladajú za jazyk, hoci sa nedelí viac od hornej nemčiny ako nárečie dolnonemecké a vraj i provenčálčinu pokladajú mnohí za jazyk, hoci Provenčálci patria politicky a národne k Francúzsku. a dodáva: Totéž platí o slovenštině. — Za týmto podáva definíciu dialektu. Keďže je to definícia groteskná, nelogická, uvediem ju: dialektom je tu forma reči, jež má vedle svých zvláštností mnoho rysů shodných s formami sousedními. Dialektom je mluva Hanáků, neboť jim sousedé dobře rozumějí, ale čeština, již osud postavil mezi jazyky německy, maďarský, ruský, rumunský a polský, jest jazykem. — Načo sú také neseriózne písacky? Len na to, aby sa koplo do slovenčiny, kde sa len dá? Ale dobre, lebo podľa definície Oberpfalcrovej slovenčina je jazyk, hoci on to tak nemyslel, lebo nám nerozumejú naši susedia: Maďari, Nemci, Česi, do istej miery Poliaci a Rusi tiež. Mňa na príklad pokladali v Prahe jedni

za Juhoslovana, druhí za Poliaka. Takéto skúsenosti majú mnohí Slováci.

Ale slovenčina by nebola slovenčinou, keby nezabídal do nej kdekto. Zavádzia ľuďom istého druhu. Mnohí sa škriabu po nej až na univerzitné katedry. Čo akú publikáciu z oboru jazykovedy vezmete do ruky, všade nadabíte na miesta, ktoré slovenčinu degradujú na nárečie, pripisujú jej kodifikátorom tendencie osobné, politické, maďarónstvo a pod. Tak v Travaux du cercle linguistique de Prague (IV, str. 268), teda v diele, ktoré vydal Pražský lingvistický krúžok, dozvedáme sa, že (podávam v preklade) „pre slovenský spisovný jazyk, ktorý vznikol v 40. rokoch 19. storočia, *vplyvom záľuby pre dialektickú pestrosť a separatistickú tendenciu* (podčiarkol som ja) volili takú fonologickú sústavu, ktorá od všetkých ostatných najviac odbočuje — celkom opak tendencie starších slovanských spisovných jazykov, ktoré majú systémy, čo všetkým prívrencom toho ktorého jazyka sú čiasí rovnako blízke“. — Pravda, tento odsek a hlavne tú separatistickú tendenciu už náležite podvrátil dr. Novák v Slavii (XI, 95, poznámka 7), kde hovorí: podľa toho, čo v této studii vykládame hlavně o *ä*, nelze fonologický systém slovenštiny let čtyřicátých bez *ä*, ba ani slovenštiny pozdější s *ä* chápat jako produkt Ilavránkem předpokládané tendence.

Prízvukujem: čokoľvek vezmete do ruky od filologov istého druhu, rodom z tamtej strany Moravy, všade samá „tendencia, osobné a politické pomery, politicum hungaricum, bastardnosť, hvozdy a maďarónstvo“. Miesto argumentov vecných a logických obsypávajú nás nadávkami, invektívami, upodozrievaním, potvárkami. Svojich čitateľov, do vecí nezasvätených, omračujú prázdnyimi frázami. Chvascú sa, že Czamblova juhoslovanská hypotéza je už dávno „odbavená“, ale ju zato vždy ešte prihrievajú a Slováka docenta posielajú „hauzirovať“ s ňou po Poľsku. Vše sa im prihodí „malheur“, ako sa stal v knihe Spisovná čeština a jazyková kultura, kde najdeme štúdiu od viac autorov a v nich čudné veci, ktoré si odporujú, hoci kniha chce mať jednotný cieľ: poučiť hlavného redaktora českého puristického časopisu Naše řeč o modernom stanovisku jazykovej kultúry. Taká čudná vec je na pr. na str. 18, kde prof. Mathesius píše, že český spisovný jazyk v svojej archaistickej morfológii je vlastne umelý, ba umelá je aj jeho zásoba slovná. Ale na str. 192 píše Weingart: tak se *přirodzeně* (podčiarkol som sám) vyvíjel také spisovný jazyk český v pražském ohnísku českého štátu. A hneď za týmito slovami akoby invektívne dodáva, že slovenský spisovný jazyk je „umelý“.

Podobných hrieškov najdeme v knihe viac. Na pr. prof. Mathesius (na str. 23) píše: Chceme-li opravdu dojsť stability v spisovné našej reči, musíme sa oprieť o jediný organický základ pro takové snahy, t. j. o *dnešní usus spisovné češtiny* a ďalej (str. 26): běží o kodifikaci dnešního vybraného usu a o to, aby se omezilo kolísání, pro které není funkčního důvodu. — Ale prof. Havránek (str. 34) tvrdí skoro opak: nelze totiž říci, že jedině usus rozhoduje o normě spisovného jazyka, a voľačo ďalej: pouhý usus sám ani nevytvoril ani nevytváří normu spisovných jazyků.

Teda darmo nám radí Vážný, že „nie reč dediny, ani usus starších primitívnejších pomerov, ale dnešný usus kultivovanej reči slovenskej, chápanej so širšieho kultúrneho hľadiska československého a svetového môže nám formovať a ustalovať na pr. slovenskú odbornú terminologiu“. — Vážnemu ide hlavne o „hľadisko československé“, nie o pravdu vo vede a o spravodlivosť v spoločenskom a národnom živote dvoch bratských národov. Vážný i so svojimi kombatantmi aj do vedy zanáša právo pásti a násillia. Hľa, dôkazy.

Spolupracovníkov Slovenskej reči potvára úzkoprsným diletanským chápaním problémov, čo vraj „môže viesť kultúrne pomery slovenské na nebezpečné scestie“ (sic!)! Čo za povýšenosť! Ja sa nazdám, že rodený Slovák náležite učený, oveľa lepšie chápe slovenské kultúrne pomery a je voči ním žičlivejší ako Vážný, ktorý ustavične klmačí len s „československými hľadiskami“. Ako „odborne“ chápe Vážný jazykovedu, ukázal a dokázal dostatočne dr. Bartek v ostatnom čísle II. ročníka Slovenskej reči.

Mienku, že dnešná čeština je jazykove úbohá a úpadková, prišlva za golier nám — „slovenským puristom“, hoci mohol byť spravodlivý a mohol aspoň tak osnovať svoju invektívu, že si ešte i dnes osvojujeme „zastaralú“ mienku nebohého prof. Zubatého, ktorú bol vyslovil v svojej rektorskej reči r. 1919. Pravda, Vážný doista pridŕžal sa tiež mienky Zubatého, kým nečítal v Spisovnej češtine (str. 18—19) slová prof. Mathesia, že reči o úpadku dnešnej češtiny sú „škarohlídské mínění“. Ale že „jazyková ohroublosť“ je v Čechách naozaj teraz obvyklá, to dosvedčuje prof. Weingart (Český jazyk v přítomnosti, str. 94), kde (str. 52) sa ponosuje na ľahostajnosť, keď hovorí: Jinak je rozšířena netečnost — a právě projevem té netečnosti je v praxi často ledabylost nebo nepřírozenost toho, co se česky tiskne. — Teda i keď nie priam úpadok, ale ľahostajnosť alebo neprirodzenosť je veľmi častá u tých, čo po česky píšú a hovoria.

Pravou insinúáciou je potvárka Vážneho, že my „podceňujeme

reč slovenských vzdelancov“, ktorá je vraj veľmi dôležitým žriedlom spisovnej reči ako prejav intelektuálneho života slovenského.

Keď opravujeme jazyk našich novín, ba keď opravujeme prekladateľov, ktorých po slovensky „učili“ takí Neslováci, čo náročky vycúdzali z reči svojich žiakov slovenské svojskosti, tým nepodceňujeme reč „slovenských vzdelancov“. Len nech si Vážný pozornejšie prečíta Weingartovu úvahu v Spisovnej češtine a jeho knihu Český jazyk v přítomnosti, tam bude môcť hovoriť o podceňovaní reči českých vzdelancov. A keď má pravdu a právo tak hovoriť o českých jazykových pomeroch prof. Weingart, máme právo v slovenských jazykových otázkach radiť a poučat, nie podceňovať, i my zasvätenejší do slovenskej filologie, ktorých materinskou rečou je slovenčina. Že máme na to väčšie právo ako Vážný, musí uznať každý nepredpojatý človek.

O „prastarej spoločnej jazykovej a kultúrnej tradícii čsl.“ vyslovil sa srozumiteľne, určite dr. Bartek na stránkach II. ročníka Slovenskej reči, my uvedieme tu slová učenca, pred ktorým Vážný doista sníme klobúk. Je to zas len prof. Mathesius v Spis. češtine (str. 16), kde stojí: Historická čistota jazyka nemá sama o sobě co činiti s jeho vytríbeností. — Teda, keď cibríme svoj spisovný jazyk, neolupujeme nikoho „o plodnú účasť na stáletom budovaní spisovnej tradície českej a tým i slovenskej“, iba ak voľakoho „olupujeme“ o ilúziu, do ktorej i nás násilím vháňajú.

Vraj nekriticky chránime slovenčinu pred češtinou! Vážnemu bolo by „kritické“, keby sme zavrhovali slovenské svojskosti. Hľadáme vraj riešenie slovenských jazykových otázok v reči slovenskej dediny. Nič zlého v tom niet, keď spisovný jazyk vzniká cibrením „lokálneho dialektu triedneho“, aby som dôvodil slovami prof. Mathesia (l. c. str. 18). Z reči dediny vyberáme len to, čo je tam zdravé, nenakazené, na pr. náš dedinčan povie *jazvec*, *jazveca*, *jazvečí*, a nie ako by nám to chcel natisnúť Vážný: *jazvec*, *jazevca*, *jazevčí*. Náš ľud vyká: *otec*, *vy ste boli*; *tetka*, *vy ste písali* a pod., a nie ako nám to natískajú po našich školách: *otec*, *vy ste písal* a pod. Takéto veci preberáme z reči slovenskej dediny, pravda, nielen preto, že sú zo slovenskej dediny, ale i preto, že sú blízke prevažnej väčšine slovenského sveta.

Napokon ak Vážný potrebuje doklady z literatúry predmetu, nuž zacitujem mu úsudok prof. Weingarta (Český jazyk, str. 93); hosté z Prahy a vôbec z veľkých miest, zvlášť z Čech, ale také z Brna a z Ostravy, snadno sa poznajú podle toho, že mluví hůře.

česky než hosté z malých miest a dokonca než miestni chudí venkovaní. — Iobôž to platí o slovenčine! Teda, prečo by sme mali pohliadať rečou slovenskej dediny? Preberáme z nej len svojskosti vzácne, ušľachtilé, kým „escajgy, hiarty, cárky, hozentrágle“ a pod. usilovne vytínáme.

Pobavme sa trochu. Zacitujem najprv úsudok Vážneho o slovenskom jazykovom cite a potom úsudok prof. Weingarta. Vážný píše (Bratislava VII, 490—500): Veď je na Slovensku ešte dnes jemnejší jazykový cit proti českým pomerom relatívne menej vyvinutý, je veľmi individuálny a sklamáva často i u ľudí pomerne veľmi vzdelaných pri snahe o jemnejšie a odtienenejšie vyjadrovanie. — Takto teda Vážný. A teraz pozrime, čo píše Weingart (Český jazyk, str. 95): Slováci jsou jazykově citliví a právem pokládají za urážku, i když Čech jim komolí slovenštinu, — alebo tamže (str. 21): S radostí jsem pozoroval na Slovensku, jak dobrou tradici ušlechtilé hovorové řeči mají slovenské rodiny vyšších tříd a jak zejména slovenské dámy vyrostly v citu pro kulturu řeči. — Komu veriť teraz? Rád verím s prof. Weingartom v slovenský jazykový cit, len keby tento cit neubíjali po našich stredných školách. Právý slovenský jazykový cit neznesie a ťažko znáša český spôsob vykania — vy ste bol m. *vy ste boli* a po našich školách, ako som už spomenul, proti Pravidlám slk. pravopisu učia vykať zle, ba najdú sa i takí profesori, čo slovenské vykanie — *vy ste boli* — vysvetľujú žiakom ako onikanie. Ba mňa udali na referáte mšano, že vraj učím a kážem „onikať“! Hoci učím a kážem len správne vykať, a to podľa Pravidiel slk. pravopisu. Akže bolo prof. Weingartovi „jako bych dostal poliček“, keď počul na Václavskom námestí kamelotov vykrikovať, že v študentskom časopise „Trn“ sú „psiny a švejkoviny“, to nám „puristom“ zo Slovenskej reči je tiež ako by nás zauškoval, keď počúvame našich stredoškóľákov, žiakov učiteľských ústavov, obch. akademií, abiturientov, vysokoškóľákov a mladých úradníkov, učiteľov atď. Pravda, najdú sa i výnimky!

Tá Vážnym vyčítovaná „plynulosť hraníc medzi tvarmi slovenskými a českými“ javí sa len v reči takých ľudí, ktorí „neovládajú“ ani slovenčinu, ani češtinu tak, ako treba. Takí ľudia by najradšej písali československým volapükom.

Cibrenie slovenského spisovného jazyka treba nechať rodeným Slovákom, netreba nás rozhuckávať na Slovákov západných, stredných a východných, treba reálne počítať s tým, čo je, a nie budovať na tom, čo nikdy byť nemôže. Slovenský spisovný jazyk je sku-

točnosť a túto skutočnosť načím rešpektovať. — Prof. Weingart napísal celú knihu v záujme čistoty českého spisovného jazyka (Český jazyk v přítomnosti), ale v záujme čistoty spisovného jazyka slovenského by sa neozvala duša z bratislavskej univerzity, lebo zajedno sa nevedia ozvať, a keby aj, nuž neurobia tak, myslíac si, však Slovákovi zbaví aj tak, ako je. Teda ozývame sa my, ktorým je ten zahriakaný jazyk aspoň taký milý a vzácny ako Čechom čeština.

Vraj vytínáme, vyklúčujeme zo slovenčiny slová jednaké alebo shodné s českými a nahradzujeme ich buď slovami dialektickými, buď novotvarmi. Keď dávame prednosť dialektickým slovám slovenským pred českými, ruskými a pod., robíme tak preto, aby sme boli „v tesnom spojení s dajakým dialektom triednym“, chcúc sa stať podľa prof. Mathesia (cit. 18.) šťastnejším národom ako ten, ktorý „tvorí svoju slovnú zásobu podľa vzorov cudzích“. Na pr. novotvar *ponuka* je mi sto ráz milší, ako nenašská „nabídka“.

Počúvneme podľa Vážneho nebohého Ertla a dáme v spor-
ných prípadoch prednosť tvarom pôvodným, ale slovenským! Vez-
meme na pr. slová *preteky* a *závody*. Druhé, t. j. *závody* je slovo
u nás funkčne preťažené. Oproti tomu na slovo *preteky* najdeme
dost príkladov u našich dobrých autorov i v ľudovej reči. Nuž či
to nie je obohatenie spisovnej reči, keď odporúčam nezabúdať na
preteky? A potom „Požadavek srozumiteľnosti“ (obecné prístupno-
sti) núti k zachovávaní tradovaného usu, totiž *jazykových prostřed-
ků obecně známých a srozumitelných*“, vraví prof. Havránek v Spis.
češtine (str. 37). A veru slovo *preteky* je na Slovensku len obecně
známejšie a srozumiteľnejšie ako dvojsmyselný *závod-závody*. A na-
zdávam sa, že spisovný jazyk slovenský má slúžiť ponajprv a na-
dovšetko Slovákovi. Napokon požaduje to i prof. Mathesius, že treba
„dbáti v zásobě slovní významové přesnosti a ustálenosti tam, kde
toho funkce spisovného jazyka potřebuje“ (str. 27). A o niekoľko
riadkov nad tým cituje zásady Pražského lingvistického krúžku a
medzi inými túto: „Ve formách pojmenování budiž dbáno osobit-
nosti jazyka, t. j. nebudiž bez naléhavé potřeby neužíváno pojmenová-
vacích forem v jazyce neobvyklých.“ Keby sa bol spravoval Vážný
takýmito zásadami, nebol by navnášal do Pravidiel slk. pravopisu
tvarov v slovenčine cudzích, ako car m. *cár*, kartáč m. *kefa*, ja-
zevca m. *jazveca* a množstvo iných.

Teda kto je „v rozpore so snahou spisovnej reči po *presnosti*,
po *rozlišovaní významových* odtienkov“, Vážný alebo „puristi“ zo
Slovenskej reči? „Puristi“ práve preto, že idú za presnosťou a za

rozlišovaním významových odtienkov, zavádzajú *preteky, cár, jazveca, jazvečiť* a pod.

Články „puristov“ sú písané vraj veľmi populárne, často diletantsky, a to najmä „menej odborné články“ v kat. Kultúre (Slov. denník 9. VI. 1934 a Bratislava VII, 490—500).

Vážný by mal vedieť, že v takých časopisoch, ako sú Slovenská reč a Kultúra, nemôžeme a nechceme písať odborné články prísne vedeckou terminológiou. Veď tie časopisy sú pre obecnosť, ktoré chce čítať, chce sa napochytre dozvedieť, čo je dobré a čo zlé, chce mať naporúdzi časopis, z ktorého môže načierať také vedomosti o svojom spisovnom jazyku, ktoré ho hravo poučajú; obecnosť Slovenskej reči nechce lúskat jeriky, nechce čítať samé čísla uvádzaných stránok, nechce čítať tituly uvádzaných diel, lebo na to nemá jednak ani času a trpezlivosti, ba nie je s filológiou ani tak oboznámená, aby mohlo bez ťažkostí pochopiť terminológiu. Ináč je to veľmi dobrý znak, keď obecnosť a čitateľstvo je spokojné so Slovenskou rečou a nespokojný je len Vážný.

A teraz ďalej. Vážný sa stavia do pózy akéhosi arbitra v otázke spisovného jazyka slovenského a pritom zabúda, že ním vysmievané jazykové čutie Slováka filologa v jazykových otázkach slovenských je predsa len jemnejšie ako jeho. Toto povýšenecké jeho stanovisko vidno na pr. i v tomto: Letz bol opravil v preklade kohosi frázu „izba čpela na „izba *páchla*, a Vážný z toho vyvodzuje, že my „puristi“ chceme odstrániť zo slovenčiny slovo *čpieť*. Nie, my nechceme odstrániť slovo *čpieť*, božechráň, my len to chceme, aby toto slovo malo svoju náležitú funkciu, ktorá mu v slovenskom spisovnom jazyku patrí. Slovo *čpieť* značí v češtine „silne zapáchať“, ale v slovenčine ho do zapáchania nič. Slovákov *čpie* poprhlenina, popálenina, rana a pod., teda v slovenčine ako synonymum k *čpieť* nie je „zapáchať“ ako v češtine, ale *páliť, štipať*. Teda asi vtedy „by boli neblahé následky v spisovnej slovenčine, keby sa mali rešpektovať“ nie „brusičské rady a pokyny“, ale „rady a pokyny“ Vážného, lebo keď Letz zo Žiliny, ja zo Zvolenskej a s nami doista i všetci rečove neľahostajní Slováci máme rovnaké čutie, že *čpieť* nie je zapáchať, ale *páliť, štipať*, nuž predsa len tie zabriekané „brusičské rady a pokyny“ sú osožnejšie ako jazykové klmačnictva. Vážný by nemal zabúdať na klasické „aliena vitia in oculis habemus, a terga nostra sunt“. Môj otec mi dal veľmi dobré naučenie: Všetci ľudia všetko vedia. Nezaškodí, keď ho pripomeniem i Vážnemu.

Vraj nedokladáme študované slová náležite, nepoznáme, nerešpektujeme literatúru predmetu. To, čo nám je prirodzené ako $2 \times 2 = 4$, čo každý rovnako čujeme a vravíme, nepotrebujeme dokladať. Vážneho škrie, že necitujeme z jeho dialektických prác. Kto nerešpektuje Stanislava? Ale mi povedzte, čo zo Stanislavovej práce by sme nemohli aplikovať na pr. na Zvolenskú? Ktorúkoľvek frázu, čo akú svojskosť, ktoré Stanislav uvádza na pr. zo Sv. Jána, môžem smelo lokalizovať do Trnovca, do Beharoviec v Liptove, do Moštenice, do Medzibrodia vo Zvolenskej.*

Vážný špeciálne mne vyčíta, že si nevšímam jeho a Stanislava, že neuvádzam vraj konkrétnych dokladov z literárneho úzu. Nuž Stanislava som nemal ešte vtedy naporúdzi, čo potvrdil i dr. Bartek v II. roč. Slovenskej reči, ale uvádzam doklady z rozprávok, ktoré uverejnil v VI. r. Sborníka Matice slovenskej. Šlo mi hlavne o súvislé texty, ľudom podané. My Slováci vieme, že z vokatívov na strednom Slovensku zostaly len zvyšky, ale vie to i Vážný, ako píše vo IV. r. Sborníka Matice slov. (str. 159), a vieme i to, že vokatív mizne v slovančine vôbec, teda nemáme príčiny ho umele oživovať v spisovnom jazyku slovenskom.

Keď Vážný nám už tak vyčítuje tú neodbornosť, diletantstvo, úzkoprsoosť, pýtame sa ho, či je „odborný“ článok K. Rochera v Bratislave (VII, 451—456)? Čo nového podáva Rocher v tej „štúdii“? Uvádza prameň? Hej, uvádza Gebauera a Meilletteov *Le slave commun*, odkiaľ sa poučil, že v ruštine *polej* je podľa *konej*, *carej*. Ešte len i pre takú maličkosť musel sa utiekať v slovanských veciach k Neslovanovi, hoci by mu boli stačili aj Sobolevského Lekcii. Pravda, taká „štúdia“ nie je úzkoprská, lebo si všetko ako treba poplietla a má francúzske résumé.

Útoky prof. Chaloupeckého na prof. Rappanta sú odborné, vedecké, nie úzkoprské? I také príspevky v časopise Bratislava slúžia „vedeckému výzkumu“ Slovenska a Podkarpatskej Rusi, ako si to napísali na str. 547, VII. ročníka Bratislavy?!

Vážný cituje vety z článkov Hlinku a Osuského, aby dokázal — a hneď i zalíškal sa — že po slovensky je tiež „rozumieť niečomu, niekomu“, ale zabúda, že i Hlinka i Osuský za detstva hovorili veru *nerozumiem tá*, ale aj *nerozumiem tí*, keď vofakto fufnavo

* Ale na pr. u Stanislava niet tvaru nom. sg. *drvo*, čo som zistil v Osade, ktorá tiež patrí do Liptova, a zistil som i to, že ten tvar ešte koncom 17. storočia žil i v Slov. Lupči. Pravda, ani na rozum mi neschodí vyčítovať Stanislavovi to alebo ono, ani nepodceňujem jeho robotu.

rozprával alebo čítal. Ináč sú bežnejšie frázy *to nerozumiem, nerozumiem ťa, ona ťa nerozumie* (konanie vôbec), *ona ti nerozumie* (keď vravíš, čítaš). Po Slovensku je známe príslovie *rozumie sa do toho, ako hus do piva*, teda je i *rozumieť sa do niečoho*.

Načo škrupulovať či *zodpovedný* a či *odpovedný*? Slovákom je to *zodpovedný, zodpovednosť, zodpovedať* — *zodpovedá* (duratív), *zodpovie* (perfektív.) = zbavi; *odpovedať*: odpovedáme v škole, voľakomu na list; *Jožko odpovedá pekne; zajtra odpoviem na Katkin list* a pod.

O predložke *na* a *k* mal by sa poučiť Vážný aspoň od Czambla v Rukováti³ (str. 168) u Šenšela (str. 24—25), keď nečujúc, čo v slovenčine zbaví a čo nie. Čo sa hádať o *na príklad* a o „ku príkladu“, keď v slovenčine pre Slováka platí jedine *na príklad*; podobne aj len *závisieť od* a nikdy nie „závisieť na“, veď v ruštine a poľštine nikomu nepríde na um, aby ho vyrácal, len naši „unifikátori“ by radi slovenský spisovný jazyk tak nivelizovať, aby Slováci prestali byť s ním spokojní.

Jakobson spomína v Spis. češtine (93) medzi inými, že Trávníček tvrdí, akoby v češtine sa utvárdzali daktoré germanizmy skrz reč legionárov a v tom uvádza i „záviseti od koho“. Nuž pre slovenčinu to neplatí, lebo už ako chlapec nikdy som inakšie neveral a nepočul len *závisieť od niekoho*. Ale počul som a sám som vravieval a vravím *na nitke viselo, na nitke záviselo, visí na nitke, na pr. na nitke visí v službe*, t. j. len-len, že ho nevypovedia.

O tom Czamblovi. Vážný vyčítuje dr. Bartkovi, že opravuje Czamblov už tlačený text pravopisne a puristicky a dodáva, že by to nemal robiť. Vážný je akiste ten „linguistický staromilec“, na ktorého myslí prof. Mathesius, (l. c. str. 19), ktorý „začténím do starého jazyka a zálibami historickými“ porušil si normálny pomer k jazyku súčasnému. Czambel sám cibril svoj jazyk vždy. Veď nech si porovná Vážný Czamblovu prvú knižočku *Príspevky k dejinám jazyka slovenského*, vyd. 1887, a jeho *Slovenskú reč*, vydanú 1906, a sám sa presvedčí, že jazyk posledného diela Czamblovho je už čistý, kým jazyk *Príspevkov* je poprestýkaný slovami a frázami, proti ktorým Czambel neskoršie sám horlivo bojoval. Na pr. uvediem len toto: v *Príspevkoch* čítame na viac miestach slove „pokúď“ m. *pokiaľ*, čo Czambel mohol mať len z kníh českých, lebo v jeho rodnej obci ľud toho slova nepozná; alebo „zabývať sa“ m. *zaoberať sa, zapodievať sa*; alebo zámeno *ich. im* píše „jich, jim“. Czambel, ako sa začal zaoberať rečou ľudu, poznával priepasť, ktorá sa rozškieerala medzi jazykom spisovným a medzi rečou nášho dedinského ľudu, preto začal cibriť spisovný jazyk najsamprv od seba. Už v *Príspevkoch*

bojuje proti nepotrebným rusizmom. Boj tento nebol vo všetkom oprávnený a správny. Na pr. za r. *razsorit* navrhuje *zhubiť*, čo si Cz. splietol s r. *razorit* = zhubiť, znivočiť, spustošiť, kým *razsorit* = premrhať, premárniť. Neoprávnene vyháňal *samozvanca* „uzurpátorom“, *chrabrý*, *chrabrosť* „údatným, údatnosťou“; *jednako* slovom *avšak* atp. Czambel bol nedôsledný v purizme (napokon, nik nie je bez hriechov!): sám píše „pokuď, pokúď“ ale miesto r. „odkuda“ navrhuje slk. *odkiaľ*, *odkade*; r. *obujanie* chce vystihnúť frc. slovom *prestige*, ktoré má niekoľko významov, kým r. *obajanie* = len slk. *očarovanie*, *začarovanie*; alebo vyráča slovo *obodrit* slovami *posmeliť*, *povzbudiť*; Czamblovi bola milšia znemčená *nádhera* ako r. *prelest*, mne na pr. naopak, lebo *nádhera* je tak knižné ako *prelest*, ale *prelest* je aspoň praslovanská pôžička z got. *lists*, kým *nádhera* je len podľa nem. *überhehr* (strhn. a starhn. *hēr*). Vykyňožiť krikľavú cudzotu zo slovenskej reči môžeme len tak, ak miesto germanizmov zavedieme slovakizmy, t. j. svojské slová, ktoré majú akútakú oporu vo voľaktore z slovenských nárečí. Spisovný jazyk musí byť v ustavičnej súvislosti s jazykom ľudu. Spisovný jazyk nesmie popustiť zo svojho, má byť v ustavičnej ingerencii (sféra vplyvu) fonologického a morfológického systému toho dialektu, na ktorom je osnovaný. A preto nik nesmie vidieť čechofóbstvo a maďarónstvo, keď odstraňujeme zo spisovného jazyka slovenského slová: viko, strik, rtuť, retnica, mluva, kružítko, čpieť (v smysle páchnuť), súseď, sobec, mŕtvý atď. miesto *veko*, *strek*, *ortuľ*, *pernica*, *vrava*, *kružidlo*, *čpieť* = páliť, štipať (nie v smysle páchnuť!), *sused*, *sebec*, *mŕtvy* atď.

Keď sme proti „mluve“ m. nášho *vrava*, *hovor*, to neznamená nijaké čechofóbstvo, tobôž nie maďarónstvo, veď Poliaci, Rusi by mohli povedať, že tak robíme z polonofóbstva, rusofóbstva, keďže aj oni majú *móvitić* (za staré *mótwić*), *molvit*. Rešpektujeme len zákony, ktoré si sankcionoval jazyk národa. Podľa týchto zákonov by sa pýtalo **mlva*, **mlviť*, ale také tvary nežijú, namiesto nich je len *vrava*, *hovor*, teda musíme tvoriť abstraktá z tých koreňov, ktoré vyrastajú z reči ľudu. Vieme veľmi dobre, že v spevníkoch dostalo sa k nám „primlúvať sa“, ale náš ľud hovorí, keď nemá pred sebou spevník, len: *prihovoril sa ti?* *neprihovárať sa mi!* *orodujte zaň* (č. *primlujte se*), *proste zaň*.

Vážný nám vyčítuje, že nevidíme významových odtienkov. My sme už ukázali, ako vidí on tie významové odtienky v slovenčine. „Teoretik jazyka má mať čo najlepšiu znalosť súčasnej spisovnej reči“, ako hovoria v Spis. češtine (81) o češtine, aplikujeme to tu na slo-

venčinu. Kto má tú znalosť, ten, čo opravil „izba čpela“ na *izba páchla* (celkom správne) a či ten, kto túto opravu zazlieval? Podobne Vážný ironizuje opravu slova „potkanie“ na *stretnutie*, hoci by mohol už vedieť, že za č. potkati (se) je v slč. *stretnul (sa)*. Ne-nivelizovali by sme spisovný jazyk, keby sme ponechávali *potkať* za *stretnúť* i za *potkať* (trocha tkať)? Aký dvojsmysel v titule istej divadelnej hry: „Potkalo ju šťastie“! Hádam ona si *potkala* (trochu) na šťastí!? Nám sú už len svojskejšie slová a väzby: *pivovarčák*, *žreb*, *čudný*, *daňový*, *celkom*, *ak*, *hoci*, *ako*, *príde na um*, *pravda*, *keďže*, *pokladať*, *dovedna*, *vplyv*, *nijaký*, *teda*, *zasa*, *dbať na niečo*, ako: *sládok*, *los*, *divný*, *berný*, *docela*, *jestli*, *kdežto*, *jako*, *napadne*, *ovšem*, *poneváč*, *považovať*, *spolu*, *vliv*, *žiaden*, *tedy*, *zase*, *dbať niečoho!*

Nuž Slovákov veru *odoberali* na vojančinu, tí chodievali na *odberačku* („asentírku“) nie na „odvod“. Nikdy ste nepočuli „odviedli“ ho, ale len *odobrali*, *vzali* ho.

Dobre je napokon i *pláca* i *mzda*, lenže druhé je nefudové, lebo ľud hovorí *lón*, z nem. Lohn. Ide o to, či sú *pláca* i *mzda*, čo do ich funkcie, rozličné pochopy. Ak nie, teda stačí *pláca*. Ľud vraví: úradníci dostávajú *plat*, kosci zasa *plácu*. Denná mzda = *denná pláca*. Miesto *mzdový* môžeme mať *platový*, *zárobkový*.

Rozvod-rozsobáš. Ľud vám bude i ďalej hovoriť len *rozsobáš*, teda prečo nezaviesť v právnickej terminológii termín *rozsobáš* (=rozvod)?

Vážný tvrdí, že „pre nás Čechov a Slovákov je jedine možná jedna spoločná veda a jedna spoločná literatúra odborná, nech je písaná česky alebo slovensky, ale s jednotnou odbornou terminológiou“. Veľmi krásne! Ale, čo veľmi dobre vystihol Locher. (Die nationale Differenzierung, str. 2.) o takzv. Čechoslovákoch, platí aj o spoločnej vede a literatúre: Die Tschechen können leicht Tschechoslowaken sein, weil sie wegen ihrer Mehrzahl und wegen ihrer sonstigen — kulturellen und wirtschaftlichen — Überlegenheit, mit gutem Recht hoffen dürfen dem grösseren Ganzen ohne Mühe ihren Stempel aufdrücken zu können. — V tomto smysle chápe Vážný jednotnú literatúru odbornú a jej terminológiu. Slovenské termíny, slovenské svojskosti povyhadzovať, hoci majú oporu v živej reči ľudu, a nahradiť ich dosť často spotvoreninami pochybnej ceny. Napokon, písať o vedeckej otázke možno čo akou rečou na svete vždy rovnako — vedecky. Ozajstnému učenecovi Čechovi nesmie zavádzať ani jedna zo slovanských terminológií, tobôž nie slovenská. Ak mu zavádzia, to mu nepatrí sláva učenca.

Ešte niekoľko slov p. Peřinkovi, známemu z Prechádzok zahradami slov v Prúdoch.

Peřinka narieka, že k „Čechom nebolo na Slovensku už dávno dôvery“. Nuž, pán Peřinka, jazykovede zhola nič do dôvery a obrátene, ale vina, že k Čechom niet na Slovensku dôvery, je asi v Čechoch samých. Dôvera za dôveru!

V tom má p. Peřinka úplnú pravdu, že kúkoľ oživil starú nedôveru a strach, ale v tom nie, že ten strach pochádza z akéhosi „latentného vedomia, že Česi a Slováci sú etnicky ozaj jeden národ“. Ba ozaj aký strach by boli mali Česi, keby sa boli dostali ako guberna pod moc ruského cára? No, Rusi by boli bývali doista takí galantní, že by neboli obsadzovali ešte len i školnicke a vrátnické miesta svojimi ľuďmi. Strach, pán Peřinka, pochádza zo žalúdka! Zle poznáte psychológiu ľudu. Všetko doktrínárstvo na tomto poli zlyháva. Aj českými školami odchovaní ľudia — Česi ako repa — pred prevratom za kus koláča z maďarskej pšenice prečarúvali svoje statočné české priezviská za maďarské. Z českých Křiřovcov stali sa Keresztesovci, Szilárdovci atď.

O tom toľko omáľanom „jednotnom národe československom“ sa píše toľko kadekde a prízvukuje sa na každom kroku, že je to už až nevkusné. Slováci máme radi svoj štát, ale od spontánneho prejavu za jednotu národnú s Čechmi sme pridaleko. Sme „duchovná jednotka ľudstva“, teda sme národ, t. j. daní sme „duchovnou činnosťou jednotlivcov“ (Bernolák, Hollý, Štúr, Hodža, Hurban, Hviezdoslav, Vajanský, Kukučín a iní), ako to definuje E. Rádl. Sme etnicky jeden národ s Čechmi, ale len v smysle slovanskom. Tak sme jeden národ i s Rusmi, s Poliakmi a s ostatnými Slovanmi. Vraj ani „najvážnejšie slavistické badania“ nevedely zmeniť poznatok, že Česi a Slováci sú jeden národ. Ale tu nerozhoduje ani vážnosť, ani nevážnosť, no rozhoduje jedine vôľa ľudu a jeho naozajstných vodcov, a tá vôľa je za slovenský národ a za jeho svojráznu národnú individualitu. Že ako ďaleko sa zatárajú tí, čo nevážne sa zaoberajú jazykovou a národnou otázkou Čechov a Slovákov, vidieť i z toho, že Samov štát vyhlasujú za prototyp čsl. štátu, alebo Žižku za veľkého sjednotiteľa, „čsl. národa“. Načo sa tak potkýnať? Pristane to učencom narábať argumentami „aus der Luft gegriffen“, ako vraví Locher?

Vraj „Česi nemali pri svojej poprevratovej práci na Slovensku nijakých sebeckých, tým menej všečeských plánov“. Pán Peřinka je námramne naivný a za takých pokladá i nás Slovákov. Kto na-

písal do náučného slovníka, že Slovensko bude a či je „českou koloniální zemí“? Kto hlásal s univerzitnej katedry, že o 50 rokov, ak sa konštelácia v Európe nezmení, bude jeden národ československý (ten profesor myslel, pravda, český) a jeden spisovný jazyk (ten pán myslel zas len na jazyk český)? Kto a prečo sa oboril teda s takým elánom na Czambla? Hľadali smet v jeho oku a vo vlastnom brvniská nevideli! Kto nás vyhlasoval za bastardov? Kto znevažoval a znevažuje činnosť Bernoláka, Štúra? Veď v každom statočnom slovenskom čine pred prevratom, ba i po ňom, istí „učenci“ vyňuchávali len maďarónstvo.

Pán Peřinka napísal v Prúdoch (XVIII, 383—384) na moju adresu medziiným, že ja zato vyhadzujem zo slovenčiny *kočku*, lebo vraj chcem „riskovať radšej súvis s Maďarmi ako s češtinou“. Nuž nemám pravdu v predošlých vetách? Keď sa pridržam slovenského slova, ktoré Maďari prevzali od nás Slovanov — p. Peřinkovi odporúčam Bernekrov EW 591 — nuž „riskujem súvis s Maďarmi“! Peřinkovcom nejde o vec, im ide o politicum. Miesto, aby ma poučili, že slovo *mačka* je maď. pôvodu, nadajú mi do maďarónov. Aby sme „neriskovali súvis s Maďarmi“, povyhadzujeme zo slovančiny slová: *seno, slama, hrable, brána, kosa, porúčať, tupý* atď., atď., lebo všetky tieto a množstvo iných popreberali Maďari od nás Slovanov tak, ako prevzali slovo *mačka*!! (Vidíte, peřinkovci, mne ani na um nepríde nahovárať vás, aby ste vyhodili slovo *kočka*, lebo sa ponáša na nem. Katze!) Cieľ tých pánov bol nám hneď jasný: zoškliviť Slovákom všetko (básnikov, vodcov, učencov), čo by ich mohlo spraviť „duchovnou jednotkou ľudstva“ — národom, zabiť spisovný jazyk slovenský a pochovať slovenský národ. Nie, golubčiky, už sa to čistí! Ináč p. Peřinka je dosť objektívny, lebo uznáva i sám, že do Pravidiel sa dostaly „úmyselnosti“. Napokon predsa to len voľakto priznal, že v Pravidlách je všeličo, čo sa dostalo ta náročky k vôli nejstvivúcej „tradícii“.

Pán Peřinka musí byť dobráčisko, keď verí, že Pravidlá sú úradným vodidlom! Česi, či profesori, či učitelia, či úradníci na Slovensku, pán Peřinka, rešpektujú v Pravidlách len tie „úmyselnosti“. Choďte po Slovenských stredných školách, po učiteľských ústavoch a presvedčíte sa, že nikde, kde Neslovák — často i Slovák, žiaľbohu — učí slovenčinu, neučia žiakov vykať podľa Pravidiel. Všade sa natískajú, kde len možno, Peřinkom uznané „úmyselnosti“. Pravda, pán Peřinka, by sa mýlil, keby myslel, že za všetko zlo v slovenskom spisovnom jazyku viníme Čechov; nie, ani najmenej, viníme hlavne

našich slovenských ľahostajníkov a prospechárov. Veľa Slovákom nielen po prevrate, ale ešte i teraz, spisovný jazyk slovenský bol a je len prostriedkom, ktorým sa zaistujú sinekúry.

Pán Peřinka akosi pohrdave sa vyslovuje, že spisovná slovenčina je „založená len na dialekte“. Hoci, keby si bol pozornejšie prečítal, čo hovorí prof. Mathesius na 18. str. Spis. češtiny, že totiž tie národy sú šťastnejšie, ktorých spisovný jazyk spočíva na dialekte, nebol by to napísal.

Kto vyhadzuje zo slovenčiny *dačo, voľačo, dakto, volakto* etc., nivelizuje spisovný jazyk! Prečo by neboly uvedené zámená také dobré, ako je zámeno *niečo*? Len preto, že ich niet v češtine? Je to závisť alebo nežičlivosť? Vraj Škultéty chcel *jeseň*, Mihál *jaseň*. To nie, Mihál len radil a pýtal sa, prečo nie *jaseň*, keď *jazero*? Veď obe sú čo do korenných morférov konvergentné.

Peřinka nevie, čo s *debnárom* a *bednárom*. V slovenčine, ako badám, vžilo sa *debnár-debniť* a deriváty veľmi dobre, a nemôžeme zato, že v češtine je *bedna-bednár*. V Slov. Lupči kvitlo toto remeslo hádam ako nikde u nás, ale nepočuť inakšie len *debnár-debna-debniť*. Peřinka by mohol vedieť, že v jazyku nastáva vše metatéza, vše disimilácia. Metatéza je tu: *bedna* > *debna*. My by sme tiež mohli vyčítovať Čechom, prečo majú disimiláciou vzniklé *křepelka*, a nie „prepelka“! Pôvodne je *prepel* z *perpel a preto v slovenčine *prepelica*, (nie „preperica“ ako udáva Oberpfalcer v Jazykozpyte 21). Teda ostaneme len pri *debnárovi*, Česi nech ostanú pri *křepelke*!

Peřinka nazval „puristov“ zo Slovenskej reči „trhačmi slovenčiny od češtiny“. Úžasne jedovaté slová. Akí trhači? Nik nepotrebuje trhať to, čo je už od stáročí odtrhnuté. My len cibríme svoj jazyk a nádejem sa, máme väčšie právo na to ako Neslováci. Peřinkovci sa starejú do spisovnej slovenčiny len právom moci!

O *skrivodlivý, trpezlivý, závistlivý, sloboda* a pod. už srozumiteľne písal dr. Bartek, nebudeme sa o tom viac rozpisovať. Podobne nebudeme sa škriepiť či *spravodlivý*, či „*spravedlivý*“, lebo vieme, že náš ľud nepopustí zo svojho *skrivodlivý, spravodlivý*.

I ja som za *mřtvy* a za *sused*. Darmo p. Peřinka „tvrdí“, že viac ako na polovici územia dnešného Slovenska je „súsed“. To nikdy nedokáže! Napokon, bol by čas, keby ste nám už prestali „pomáhať“ ešte len i v slovenskej jazykovede. Nenazdávate sa, že to bude najlepšie, keď si otázky, týkajúce sa nášho spisovného jazyka, riešime my Slováci? Nebojte sa zato o štát, my ho máme hádam radšej ako vy.

Ako sa môže p. Peřinka tak posmievať, vraj „ani Czambel nevedel dobre po slovensky, ale vedia terajší mladí páni preto, že ich smysly sú ešte viac zastrené rúškou protičeského mámenia?“ — Nieže tak, p. Peřinka, nie; kto sa zlostí, koho škrie, nemá pravdu! Jedno si zapamätajte, p. Peřinka vedno so svojimi krajanmi, až nebude protislovenskej nenávisti a popustí apetít silnejšieho na slabšieho, prestane so strany slovenskej i t. zv. protičeská nenávisť! A to nám našu zanovitosť musíte prepáčiť.

Peřinka si myslí, že my zato vytíname tvar *ľva*, lebo vraj „veľmi razí češtinou“. Ako len môžete tak písať? Nazdávate sa, že tvar *ľva* len v češtine jestvuje? Veď ho máte i v ruštine! Nie, my nie sme zato proti tvaru *ľva*, že ho má čeština, ale zato sme proti nemu, že Slovák skloňuje *lev-leva*, ale aj *ľav-ľanu*, *raň-raňi* a pod.

Peřinkovci mali by si zapamätáť, že Slovenská reč slúži vyššej kultúre spisovnej slovenčiny. Slovenské obecnstvo dobre pochopilo našu prácu. Zo Slovákov proti nám sa neozval doteraz nik! — Vážnemu, Peřinkovi a Haluzickému (z Lidových novín) upierame akékoľvek právo micšať sa do jazykových vecí slovenských. Takých „patrónov“ nepotrebujeme.

My chceme samostatne myslieť a nezazlievajte nám to, lebo potom i na vás budú padať slová prof. Weingarta: „Označiti samostatne myslielího človeka, ktorý je nepohodlný svým odchylným názorom, za „reakcionára“. je obľíbená zábava laciných demagogů a osvedčený prostriedek, jak „odstřeliti“ učence, který nechce plouti s proudem.“ (Český jazyk v přítomnosti, str. 69.)

ROZLIČNOSTI.

Bederník-bedrník. — V našich denných časopisoch čítali sme posudky o filme, ktorý má názov Červený bedrník. Jazykový cit slovenských filmových referentov musí byť naozaj veľmi zlý, keď český tvar „bedrník“ neopravili na *bederník*. Tvrdý pozná len tvar *bederník*, rovnako aj Bernolákov Slovár 51. Keby niekto začal písať „Vetrné hole“ alebo „striebrný“, nuž každý by sa pohoršil, ale „bedrník“ namiesto *bederník* to už neuráža?

Docielit? — Sloveso „docielit“ vo význame *dosiahol niečo* pokladá sa za germanizmus. Správne učia Pravidlá slk. pravopisu, že namiesto „docielit“ máme písať *dosiahol*.

Výhrevňa-výtopňa. — V prvom ročníku Slovenskej reči (str. 68) upozornili sme na to, že v slovenčine niet slovesa „topiť“ s vý-

znamom *kúriť*, preto ani nemôže byť dobre po slovensky „výtopňa“. čo je hláskoslovne poslovenčené české slovo *výtopna*. Vtedy navrhli sme namiesto nesprávneho „výtopňa“ slovo *výhrevňa*, ktoré svojím významom plne môže kryť české slovo „výtopna“. Rozumie sa, že české „topič“ je po slovensky *kurič*. I miesto českého odborného výrazu „topné teleso“ máme užívať *výhrevné teleso* (=časť ústredného kúrenia). — Nakonko sme mohli zistiť, slovo *výhrevňa* preniklo už do železničarskej terminológie aspoň tam, kde dbajú o správnosť jazykovú.

Mnohorečný-mnohomluvný. — V 6. čísle SR (str. 190—191) uviedli sme niekoľko príkladov na slová *mnohorečný*, *mnohorečnosť* a pod., ktoré sme našli v Gavlovičovej Walaskej škole. U Gavloviča slová *mnohorečný*, *mnohorečnosť* významovo úplne sa kryjú s českými slovami *mnohomluvný*, *mnohomluvnosť*. Na prvý pohľad slovo *mnohorečný* zdá sa nezvyčajné v terajšej spisovnej reči, no jednako našli sme pekný príklad v J. C. Hronského Chlebe (str. 137): „Veselníci išli sa domov najesť, cudzích ledva ostalo v dome. V izbe Mikuška s harmonikou a dievčatkom, v pitvore stará Verona, mnohorečná, uveličená nad všetkým.“ — Hľa, tu moderný náš autor upotrebil slovo *mnohorečná* v takom značení ako č. „mnohomluvná“. Preto v spisovnej reči slovenskej môžeme celkom smele písať *mnohorečný* namiesto českého „mnohomluvný“.

-li. — Spisovná reč slovenská nepozná opytovacie slovko *-li*. Možno sa s ním stretnúť iba celkom výnimočne v básnickej reči, aj to len u tých básnikov, ktorí príliš podliehali biblickej češtine. V spisovnej próze je toto opytovacie slovko nepotrebné, a preto nájedeme ho ani v Pravidlách slovenského pravopisu. Veď namiesto *-li* môžeme hovoriť a písať *či* (niekedy aj *ak*). V knihe dr. Ivana Dérrera (Československá otázka, str. 25, 26, 50, 51) našli sme takéto príklady na *-li*: chceme-li, chce-li, neni-li, nemá-li a pod. Netreba vari zdôrazňovať, že autor mal napísať: ak chceme, ak chce atď. — Spojka *-li* nemá miesta v spisovnej próze slovenskej.

Priateľka-priateľkyňa. — V niektorých denných časopisoch už píšú „priateľkyňa“ namiesto správneho *priateľka*, ako kážu písať Pravidlá slovenského pravopisu a Tvrdého slovník. Pravda, tým viacej prekvapuje tvar „priateľkyňa“ v knihe, ktorá prešla rečovou revíziou (I. Dérrer, Čsl. otázka, str. 18 má „priateľkyňa“).

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačil Kníhtlačiarsky úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.